

Metsäherra Ilmari Kiannon tuotannossa

Metsäherra kirjallisena aiheena

”Metsäherra” termiä käytetään yleisimmin akateemisista metsänhoitajista; kansanomaisessa ja vanhemmassa kielenkäytössä se on ollut suorastaan virkanimityksenä, tosin harvinaisempuna kuin laajalaisympäriset ”hosmestari” tai ”vosmestari” ja muut ”forstmästaren” väännökset. ”Metsänhoitajan” saatettiin vielä vuosisadan vaihteessa tajuta merkitsevän jotain taruolentoa, metsänhaltijaa.¹ Käsitteen alaa on kuitenkin syytä laajentaa metsänhoitajan ulkopuolelle: näitä edeltäneisiin metsäpäälyismiehiin, kansanomaisiin metsänvartiijoihin, kaikenlaisiin ylempiin metsäpäälyikköihin ja inspektoreihin sekä ennen kaikkea savotoiden ns. terävään päähän — ukkoherroihin, kasööreihin, hartsuherroihin ja vieläpä kymppeihin. Metsäherroja kuvaava kirjallisuutemme on selvästi regionaalista: joko peräpohjalaisyntyisten kirjailijoidemme tuotantoa tai Kainuuseen, Lappiin ja Peräpohjolaan paikallistuvaa kansankuvausta. Aiheen ensi katsomalta vaikuttava niukkuus ja yksiviivaisuus osoittautuu tarkemmin perehdyttäessä vain näennäiseksi; siksi runsasta on materiaali ja siksi heterogeenista laadultaan, sisällykseltään, funktioiltaan ja myös kronologisesti. Kuvauksista erottaa kolme päälinjaa: kronologisen, ammatinmukaisen ja funktioihin perustuvan. Ensin tulivat funktioiltaan poleemiset metsänhoitajien kritikoinnit, rinnan tai myöhemmin ajanvietefunktionaiset metsäherratarinat ja sitten demokratisoituvasti ukkoherrojen ja kymppien maailma. Jätkä haanpääläisittäin ”likaisine silmineen ja räkäisine nyrkkeineen” on ollut kirjallisuutemme hellityimpiä aiheita Vilho Soinista aina Kalle Päätaloon, ja tämän hahmon välityksellä painopiste on liukunut valtion metsäherroista savotoiden pomoihin ja

¹ A. E. Järvinen, Viimeisellä vedenjakajalla. Porvoo 1962, s. 235.

saloseutujen legendaarisiin puulaakeihin, puutavarayhtiöihin. Tällaisia yhtiöiden ukkoherroja ja kympejä ei Kiannolla ole kuin enintään mainintoina, ja hänen metsäherransa edustaa kvantitatiivisesti runsainta ryhmää: kritikoitua metsänhoitajaa tendenssiteoksissa. Arvostelun syyt ovat olleet lähinnä joko talous- tai aatepoliittisia; sitä paitsi osa puulaakien virheistä on myös laskettu johtoasemassa yleensä toimivien metsänhoitajien tiliin.

Kianto hosmestareiden herjaajana

Viime vuosisadan jälkiosan yleinen metsähallinnon kritikointi toi metsäherraluokan kirjallisuuteemme nimenomaan kärjistetyksi huonon virkamiehistön prototyypinä. Hosmestareiden ensimmäisinä esiintymispaikkoina olivat syyttävät tendenssiromaanit, joiden sarjan aloitti pohjalainen kansankuvaaja Kyösti — Juhana Kokko — vuonna 1891 kirjasellaan ”Kruunun metsissä” ja kärjisti Kianto ”Metsäherran herjaajallaan” niin myöhään kuin vuonna 1912. Kaunokirjallisuus siis heijasti osaltaan voimakkaasti yleistä arvostelua, joka oli alkanut heti metsähallituksen perustamisaikoihin eli 1860-luvun vaiheilla ja joka jatkui pitkälti 1900-luvun puolelle. Kiihoketta kritiikkiin antoivat 1860-luvun katovuosien tuoma taloudellinen kireys, kansan käsitys uuden viraston joutavuudesta, uusien virkaherrojien kopeileva ruotsinmielisyys ja heidän suhtautumisensa kruunun metsiä omatoimisesti raivanneeseen torpparistoon.² Mieli-piteet metsänhoitajia kouluttavasta Evon opistosta olivat yhtä negatiivisia sävyllään: opiskelun siellä ajateltiin olevan lähinnä glunttien laulelua herraseurassa.³ Funktioiltaan ensimmäiset hosmestariromaanit liittyvät lähinnä kruunun torppariongelmaa ja yleensä maanomistuskysymyksiä käsittelevään kirjallisuuteemme, jonka edustajia on ollut P. Han-nikaisesta F. E. Sillanpään. Ongelma oli aktue-lli varsinkin Pohjois-Suomessa, jossa oli määräisesti eniten kruunun torppia. Tällainen kruunun kanssa tehtyihin välikirjoihin perustuva ns. kruununmetsä-torpparilaitos olikin valtionmaiden yksinomaisena asuttamismuotona 1860-luvulta aina vuoden 1917 mullistuksiin.⁴ Puiden käyttöä rajoit-

² A. Benj. Helander, Suomen metsätalouden historia. Helsinki 1949, s. 80—87.

³ Vrt. Arvi Järventaus, Hyljätty kylä. Romaani vanhasta Lapista. Porvoo 1935, s. 125.

⁴ Helander, mts. 282—284.

tavien säännösten ohella moitittiin jatkuvasti vallankeskitystä metsänhoitajille: nämä saivat päättää tarvepuiden saannista, maaperän kelpaamisesta viljelykseen ja uudistorpan perustamisesta.⁵ Pääasiallisimpana kitkanaiheena oli torpparien metsänkäyttöoikeus puun arvon voimakkaasti kohotessa 1800-luvun jälkipuoliskolla. Metsäkäsytys pysyikin jatkuvasti ajankohtaisena: vuoden 1892 päätöksen jälkeen, kruununmetsätorpparilaitoksen lakattua, kiisteltiin syntyneiden uudistilojen metsävarojen vähäisyydestä sekä valtion hakkuuoikeudesta ja vuoden 1918 vuokra-alueiden lunastamislain jälkeen uusien pientilojen metsäaloista.⁶

”Metsäherran herjaajan” kritiikin tehoa oli lisäämässä Kiannon silloin jo tunnustettu kirjallinen asema, mutta aiheen päivänpolttavuus ei enää ollut niin ilmeinen kuin Kokon kirjoittaessa polemiikkinsa. Itse asiassa Kiannon voitaneen katsoa olevan Kokon epigoni, niin samanlaisia teokset ovat sekä juonirakenteeltaan että arvostelukohteiltaan. Kummankin kaavamainen struktuuri palvelee ensisijaisesti verraten mekaanista vikojen luettelemista: kritikoidaan uudistorpan saamisen vaikeutta, puitten anomiseen vaadittavien asiakirjojen lukuisuutta, metsäherrojen puolueellisuutta ja laiskuutta, virantoimituksen ruotsinkielisyyttä, systeemin epäyhtenäisyyttä, yhtiöiden ja metsähallituksen salaista yhteistyötä talonpojan häviöksi. Sankarit — Kokon Heikki Seinusta ja Kiannon Herkko Tapio — joutuvat siirtolaisiksi metsäherraa vastustettuaan, ja samoin kaavan mukaan kummankin metsäherra on laiska, ahne, tyly sekä väestön kieltä ja oloja huonosti ymmärtävä. Näistä kahdesta Kokon hyökkäys on objektiivisempi, asiatietoihin tiukemmin perustava ja sävyltään rakentavampi; se nojaa pitkään kypsytelyyn, esikuvatapauksiin ja ennen kaikkea kirjoittajansa yhteiskunnalliseen aktiviteettiin.⁷ Kokon aspekti on lähinnä talousmaantieteellinen: kohteina ovat maanviljelyksen liiallinen korostaminen pohjoisessa metsänhoidon vahingoksi ja uittotöiden kieltäminen talonpojilta. Polemisoijien yhteisenä päämotiivina on ollut kielipolitiikka: ruotsinkielinen metsähallitus suosi kruununmetsätorpparilaitosta, suomenkieliset ja varsinkin maanmittaushallitus taas uudis-

⁵ Helander, mts. 284—285.

⁶ Helander, mts. 300—302, 310—311.

⁷ Sakari Vapaasalo, Juhana Kokon ”Kruunun metsissä”. Muuan vaikuttava kuvaus Pohjois-Suomen asutuksen murroskaudelta. Pohjois-Pohjanmaan Maakuntaliitto. Vuosikirja 1938. VI. Oulu 1938, s. 59—60.

tilojen perustamista.⁸ Kokon asiallisen vakavuuden korvaa Kiannolla ivan yltympäriinsä suunnitelmattomasti räiskähtelevä ilotulitus ja paikoin mauttomuuksiin viety pilkan rumputuli, jonka yhtäjaksoisuus heikentää kritiikin tehoa turruttamalla lukijan. Sankariinsa — epäaitoon ja abstraktisuuksissa liikkuvaan luonnonihailijaan — Kianto on liiaksikin projisioinut omaa ajatus- ja elämysmaailmaansa, ja sama subjektiivisuus on värittänyt teoksen forstmestari Fjalar Brynolf Bergin korosteisen naiiviksi, moraalittomaksi ja kieroksi: romaanin mukaan hän rakennuttaa huvilansa Herkolta eväämälleen paltalle. Toisin kuin Kokko, Kianto ulottaa ristiretkensä aina pääjohtaja Furst de la Forstiin, jonka karrikoitu aateluus lienee sekä Kiannon suosimaa nimikomiikkaa että letkaus 1800-luvun vierasperäiselle metsäpäälystölle — vuodesta 1902 oli johdossa jo ollut suomenmielinen P. W. Hannikainen.⁹ Pienistä eroavuuksista huolimatta Kokon ja Kiannon polemiikit ovat toistensa sukua. Tekijät ovat tunteneet toisensa: Kokko oli ollut nuoren Ilmarin opettajana Iissä. Kokko on yhtäläisyydestä huomauttanut, mutta Kianto kieltää tutustuneensa lainkaan opettajansa kirjaseen ja selittää samanlaisuuden sallimuksen tai sattuman työksi.¹⁰

Kiannon rönsyvässä tuotannossa "Metsäherran herjaaja" edustaa kapinointikautta, joka oli kulminoitunut "Pyhässä vihassa" kolmea vuotta aikaisemmin. Tämän 'valtoja vihaavan' apoteosin alkuluvulle "Pohjamudat" on sukua "Metsäherran herjaajan" lämmin rakkaus kansaan, samoin "Punaisen viivan" sympatioille ja "Kapinoitsijan" poleemisille lauluille. Tuloksena on herkkiä maisemapiirroksia, elävää replikointia ja reheviä sydänmaalaisten kuvia — jokin 'solisaliratteja' edustava ukko Juntunen esimerkiksi — jotka keventävät teoksen muuten niin korosteista ajanromaanin ja yhteiskunnallisen paljastusteoksen henkeä. Kianto itse on tähdentänyt häntä hyökkäykseen ajanutta sisäistä pakkoa.¹¹ Armo Nokkala lukee tämän polemiikin Kiannon tolstoilaisvaikutteisiin teoksiin; se ja saman vuoden satoa edustava "Vapaauskaisen Psaltari" ovat kapinoitsijan viimeiset kiihkeän antiklerikalismin ja yhteiskuntakritiikin ilmaukset,

⁸ Vapaasalo, ma. s. 58.

⁹ Helander, mts. 82, 84, 92.

¹⁰ Vapaasalo, ma. s. 80.

¹¹ Ilmari Kianto, Miten olen löytänyt elämänurani? Vastaus "Otavan" kiertokyselyyn. Otava 1915, s. 74.

jotka olivat kärjistyneet ehdotukseen yleisestä vallasta luopumisesta. Tolstoin opin välittäjänä oli Arvid Järnefelt, mutta muitakin kriittisen kannan lietsojia on ollut Zolasta Haeckeliin.¹² Aatteellis-sosiaalisten vaikuttimien ohessa ja niiden tehoa heikentämässä on voimakas subjektiivinen aggressio: vaikeudet Turjanlinnan palstan saamisessa. Linna kohosi lopulta vuonna 1912, vaikka maa-aluetta oli käyty tarkistelemassa pääjohtajaa myöten; myöhemmin kirjailija vuosien kestävästi tyytyy toteamaan husemestareiden olleen siihen aikaan "kenkkua väkeä".¹³ Henkilökohtainen antipatia lienee sortanut Kianton paikoin groteskiin liioitteluun. Bergin viranhoito saa osakseen ivailua: päätökset olivat subjektiivisia, virka-aika suhteellinen käsite ja leimaukset niin harvinaisia, että ne kävivät kansalle ajanmääritteestä kauan myöhemmin. Nautiskelevan ironisesti kuvataan Bergin käsitystä säätnsä arvosta:

Metsähallitus oli hänen mielestään korkein yhteiskunnallinen holhouslaitos, mitä sivistys oli keksinyt. Kansan kaunistus, maan turva. Jo Enoon mennessä hän oli *spes patriae* sanat mielesään sovitellut merkitseviksi Metsähallituksen vapaata järjestelmää ja tuon järjestelmän tulevia toimeenpanijoita // Ennenkaikeä: ei ollut olemassa toista hallituksen haaraosastoa, jossa sivistyneen ihmisen vapausvaatimukset siinä määrin oli osattu järjestelmään sovittaa kuin tässä korprien esivallassa, joka ajoissa oli oivaltanut uuden ajan liiallisen työrasituksen monet vaarat ja piti periaatteenaan antaa tyydyttävän palkan jokaiselle, jolle kerran oli kruunatun kirveensä uskonut. / Metsähallitus se korvenraatajille, turpeenpuskijoille pirtit pulskat rakennutti. Metsähallitus se honkaloillaan esti kansan paleltumasta viluun. Metsähallitus se varjeli kansaa nälkään kuolemasta siten ettei nostonut käräjäjuttuja petäjän kuoren kiskomisista, jos oli todistettu, että leipä oli loppunut!

Berg ja ukko Juntunen välikappaleinaan Kianto saa arvostelluksi koko luokan ja radikaalisti ehdotetuksi runsaan metsäherraliston palkkaukseen menevät varat siirrettäviksi suoraan uudisasutuksen hyväksi. Vielä drastisempiakin väitteitä on indignaatio tuottanut: husemestarit ovat kirjailijan mielestä suvainneet rikkaiden harjoittamaa

¹² Armo Nokkala, Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus. Helsinki 1958, s. 20. — Vihtori Laurila, Ilmari Kianto. Kirjailijakuvan piirteitä. Helsinki 1944, s. 41.

¹³ Ilmari Kianto, Iki-Kianto muistelee. Toinen painos. Helsinki 1956, s. 176.

metsänanastusta ja sytyttäneet itse metsäpalonsa uudisasutusta vastustaakseen. Syyttä ei arvostella teoksen kannanottojen liian ilmeistä subjektiivisuutta ja sympatioiden kategorista jakautumista. Se on ”kursaillematon tarkoituseromaani”.¹⁴

Kiannon hyökkäyksessä aktiivinen kielipolitiikka on selvempää kuin Kokolla. Suomalaisintoista Kiantoa ärsytti Bergissä korostuva ruotsinkiihkoisuus ja siihen elimellisesti liittyvä ruotsinkielisen sivistysteoston merkityksen suurentelu. Hänen kansanihmisensä paheksuvat ”Punaisessa viivassa” ”ruununherroja”, jotka vain ”vesimasiinoillaan” ajelivat ja ”ruohtiansa järven selillä rallattavat tyhyi!...” Kiannolle Berg symbolisoi sitä ”uutukaista Suomen ruotsalaista nationalistityyppiä”, jolle oikeuksiinsa heräävä Suomi on terra incognita, nimien suomalaistaminen ”degeneratsionia” ja suomenkielinen virkanimitys ”metsänhoitaja” moukkamaisuutta. Karkeasyisestä ivastaan huolimatta Kianto ymmärtää Bergiään: tämä kyllä vaistoaa sisimmässään ajan hengen suunnan, mutta suomalaisekspansio uhkaa romahduttaa lapsuuskodista perityn arvomaailman ja yhteiskuntäkäsityksen ja syrjäyttää hänet siitä herra-asemasta, joka hänet oli opetettu katsomaan säädylleen ilman muuta kuuluvaksi. Kiannossa itsessäänkin on ollut samanlaista vanhan sivistyssuvun edustajan sitkeän ylpeätä traditioissa riippumista hyökyaaltona vyöryvän ’nousukkuuden’ edessä. Metsäherruus ja siihen yhdistyneenä suomentaidon vaatimus liittyvät Kiannon pedagogiseen tendenssiin: hän korostaa hosomestareiden kasvattajan tehtävää saloseuduilla; myöhemmin hän oireellisesti siirtääkin tämän funktion puulaakien ’susiturkkisille’, pomoille.

Kianto syyllistyy herjauksessaan liioitteluun ja kritiikin hajottamiseen *koko* metsähallintoa suomivaksi sekä agronomi- ja nimismiesluokan kategoriseen ylistämiseen. Bergin henkilökuvan drastisuus perustuu voimakkaaseen tendenssiin ja boheemin yleiseen vastenmielisyyteen porvarillista virkamiessäätystä kohtaan. On kuitenkin korostettava teoksen eettisyyttä: se on kansanvaltainen, sorronvastainen ja sosialismia ymmärtävä yhteiskunnallinen paljastus- ja syytöskirjelmä. — Kirjallisesti Berg edustaa puhtaimmillaan Kokon lanseeraamaa polemiikkien metsäherraa, lähinnä persoonatonta metsävallan

¹⁴ Raf. Koskimies, Ilmari Kianto. Suomen kirjallisuus IV. Helsinki 1965, s. 467.

symbolia. Kokon linjaa oli jo ennen Kiantoa toteuttanut Juho Reijonen kertomuksessaan "Nälkävuonna" (1893) ja kritiikissään "Veljekset" (1889), jonka karrikoitu hosmestari Berndt Bartholdus Callioläni on Kiannon Bergiä kärjistetympi farssihahmo. Kiannon herjauksen jälkeen tällainen yhteiskunnallisesta aspektista tarkasteltu metsäherra on säilynyt kirjallisuudessamme nykypäiviin asti, lähinnä kansankuvauksissa, ns. kainuisteista jollain Lounajalla, Rinteellä tai Päätalolla ja peräpohjalaisista vaikkapa Viola Kuoksalla tai E. N. Mannisella. Herjaajia asiallisemman pientilalliskuvauksen aloitti oikeastaan jo Kiannon kirjeystävä ja tältä otaksuttavasti vaikutteita saanut peräpohjalainen Väinö Kataja kertomuksillaan "Kruunun-torppari" (1910) ja "Airiselän tukinajossa" (1915), jotka laajensivat probleemikenttää torpparien aseman suojattomuuteen, valtion hakkuuoikeuteen ja torpan perintökuntoon saamiseksi vaadittavien raivausurakoiden hankaluuteen. Yhtiöitten puunhankintakeinojen arvostelijoihin Kianto sen sijaan ei liity, vaikka tämä aihe on ollut jatkuvasti aktueeli Kajanderista Haanpähän, Koskimaahan ja vaikkapa Päätaloon. Kianto on sivuuttanut yhtiöiden metsäherrat vain ironisella letkauksella 'Suomen kansaa rajusti rakastavaisista tukkipäälliköistä'.

Aatepoliittista kritiikkiä

Ruotsin- ja suomenkielisten erilaiset käsitykset valtionmaiden asuttamisen muodoista tekivät kielikysymyksestä metsäherrakuvauksen perusmotiivin. Kokolla, Reijosella ja Katajalla se on latenttina ja Kiannolla selvän osoitteellisena. "Metsäherran herjaajan" aggressiivinen asenne kielikiistassa vaihtuu kuitenkin jo 20- ja 30-lukujen nostalgisissa pappilakuvauksissa lempeän suvaitsevaksi ironiaksi. Metsäherroihin kohdistuvan polemiikin ja kielitendenssin laimeneminen ovat Kiannolla rinnakkaisilmiöitä. Tällaisia vanhan hyvän ajan hohteen sovittamia metsäherraluomuksia edustaa Kiannon hupaisin hosmestaripersoonaa, "Vanhan pappilan" (1922) aluemetsänhoitaja, komeaniminen Miidas Nebukadnezar Sälmanassar Jeriko Würtemberg. Leikkisän satiirisesti Kianto kertoilee Miidas-herransa huonosta kirjoitustaidosta ja yleissivistyksestä — tämä kun piti Münchhausenin tarinoita totena. Tämän Kiannon novelleissa usein esiintyneen "Miidas-kuninkaan" Kianto "Papin pojassa" (1928) paljastaa metsä-

herra Midas Waenerbergiksi; hän ei jää anonyymiksi Bergin tavoin.

Muistelmateoksessa, "Vanhassa postineidissä" (1935), on myös toinen Kiannon humoristisista metsäherrahahmoista: karrikoitun ruotsinkiihkoinen Bror Trygve Prinzkrantz, jonka väestö kotoisasti risti 'Rinsranssiksi', 'Riihitanssiksi' tai jopa 'Risurassiksi'. Kiannon nimi-komiikka tuntuu tässä teoksessa muutenkin olevan vallattomimmillaan; muita metsäherroja edustavat sellaiset kuin metsänhoitaja Sven Sidensnör, aluemetsänhoitaja Reino Rohmu, yhtiöherra Riku Rapia ja tukkipomo Matti Mollainen. Prinzkrantzilla on Ruotsin värein maalattu lippusalko, jonka kaatamisesta metsäherra sydämistyy niin, että erakoituu. Kiannon projisioimistaipumuksen huomioon ottaen on mielenkiintoa Prinzkrantzin epäilyllä: syyllinen olisi Kiannon heikosti naamioitu alter ego, Loitsulinnan kirjailija-isäntä Iivari Korvenkiro. Syykin on selvillä: kuten Herkko Tapio on myös Korvenkiro joutunut käräjiin metsäherraa vastaan ja saanut sakot kunnianloukkauksesta.

Kiannon säätyläistarinat ovat yleensä kielipoliittisesti jo neutraaleja. Prinzkrantzin mielipiteitä lukuun ottamatta "Vanha postineitkin" edustaa lähinnä ilkikurista laatukuvaa 30-luvun maalaissäätöyhteisöstä, jossa ruotsi vielä sujui suomea luontevammin. Aktiivisen kielipolitiikan heijastumaa voi olla enintään joku Reino Rohmu, jo "Ryysyrannan Joosepista" tuttu "hosmestari Räkhalssi", joka edustaa Kiannolla harvinaista yhdistelmää: "kansanomaista herrasvosmestaria". Enemmän Kiannon suomenmielisyys korostuukin juuri "Metsäherran herjaajassa", novelleissa ja runoissa ja esimerkiksi kirjoituksessa "Kansallistunnon puute — kansallishäpeä" (Suomalainen Suomi 1915). Metsäherruuden on Kianto yhdistänyt kielitendenssiin pedagogisista syistä: hosmestareiden olisi hänestä oltava kansan valistajia, ja sitä paitsi hän on yleensäkin arvostellut 1900-luvun alkupuolen sivistyneistömme vierasperäisyyttä ja muukalaisten osuutta Suomen virka-aatelissa.

*

Kielitendenssin lisäksi Kianto on käyttänyt metsäherroja välikappaleenaan myös heimopolitiikassa. Kohteena on Viena, josta kirjailija on tavannut sekä neutraalilla maininnalla kuitattuja että Bergin tapaan herjattuja metsäherroja. Kritiikin aiheet ovat samoja ja lisänä on vielä asennoituminen venäläisvaltaan. Kiannon suhtautuminen on jo objektiivisempi: metsäherrat eivät enää ole henkilö-

kohtaisia tuttavien vaanoja systeemiä, jonka järjestäminen ja samalla metsänomistuskysymyksen ratkaiseminen ovat Vienan Suomeen suuntautumisen ehtona.

Kiannon Vienan-kuvausten mukkea sarja ei perustu poliittis-historialliseen nojatuoliopiskeluun vaan lukuisiin matkoihin rajan ylitse. Vihtori Laurila on todennut Vienan Karjalan kansallis-poliittisena kokonaisuutena olevan varsinaisesti Kiannon kirjallinen löydös.¹⁵ Vienalaisteokset ovat "Metsäherran herjaajan" tapaan julistuksia ja samoin esteettisesti kritikoituja. Niissä on Kiannon polemiikkeille yleistä kaksinaisuutta: toisaalta näkemyksen elokkuutta detaljeissa, toisaalta verraten ohutrakenteista, epäkansanomaisen abstraktista aatteellisuutta Herkko Tapion mietelmien tyyliin.

Kiannon metsäherrain herjaukset aloitti oikeastaan jo kokoelman "Pikku syntejä" (1909) katkelma "Uhtuan metsäherra". Kiannolle tämä 'ljesnoi' edustaa vienalaismetsäherrojen prototyyppejä: saamatonta, konservatiivista, ummikkoa ja venäläisiä nöyristelevää. Virkapiirinsä rajoja hän ei tarkalleen edes tiedä. Kiannon ivassa ei vielä ole "Metsäherran herjaajan" kärkevyyttä, ja henkilökohtainen sympatia on päässyt silottamaan tämän 'ljesnoin' kuvaa. — Pikaluonnehdintoja perusteellisemmin kuvattujen vienalaismetsäherrojen määrä jää kahteen: Uhtuan 'ljesnoihin' ja "Vienan kansan kohtalon" metsäherraan. Edellinen edustaa kaavamaisesti personoitua passiivista venäläismatelua ja jälkimmäinen vastakohtaisesti kansan ymmärtäjää, joka venäläisestä syntyperästään huolimatta arvostaa Karjalan kansaa ja sen kieltä, uskaltaa 'panfinskaja propagandasta' huolimatta lukea suomalaisia lehtiä ja auttaa kansallista liikettä. Kiannon matkakuvausten kiireisyyden, pintapuolisuuden ja kertojan itseensä käpertymisen vuoksi metsäherratkin jäävät yleensä reportaasimaisiksi maininnoiksi ja pitkästä nimiluettelosta erottuu enintään jokin Kuntijärven hupaisa naistukkipomo, 'akkaherratar'. Tavallisimpana arvostelunaiheena on metsäherrojen mukautuminen venäläistämisprosessiin ja jonkin karjalaisen pikkuherran tapa olla ymmärtämättä kaunista äidinkieltään. Kiannon käsityksen Vienan virkamiehistä yleensä voisikin kategorisesti tiivistää epiteettipariin retku ja ummikko. Toisin kuin Suomeen paikallistuvissa teoksissaan on Kianto kritikoitunut Vienan-kuvauksissaan myös puutavarayhtiöitä, yhtä kär-

¹⁵ Laurila, mts. 73.

kevästi kuin myöhemmin esimerkiksi Juho Koskimaa: tavallinen kansakin tajuaa puulaakien tuoneen vain turmiota näennäisen elintason parantumisen varjossa. Jotain positiivista Kianto sentään on löytänyt vienalaisesta metsähallinnosta: se ei ole niin pikkutarkkaa kuin Suomessa, jossa korven oloissakin Kiannon ärtymykseksi vaaditaan pidettäväksi pyhänä herrojen luomia metsästyslakeja.

Enemmän kuin yksityiset 'ljesnoit' korostuu Vienan-kuvauksissa metsänomistusprobleemin tärkeys. Kianto tajuaa sen liittyvän elimellisesti Vienan kansan nousuun ja sen oikeudenmukaisen järjestämisen olevan Suomeen suuntautumisen ehtona. Uhtuan kokouksen, Repolan ja maakuntapäivien viralliset julistukset määrittelivätkin sitten tarkkaan luonnonrikkauksien osittamisen ja varsinkin metsien jakautumisen valtion, kuntien ja yksityisten kesken. Suomeen liittymistä hidasti juuri pelko luonnonrikkauksien riistämisestä palvelemaan yksinomaisesti suomalaisten etuja.¹⁶ Selvin kansallinen — miksei myös Suur-Suomi -aatteen¹⁷ — julistus on poleeminen "Suomi suureksi, Viena vapaaksi" (1918), joka on tulosta Kiannon puhe- matkalta eversti Malmin vapaaehtoisjoukon mukana Vienan ensimmäisen nousun aikoihin. Tappio lannisti kirjailijan aatteelliset voimavarat eikä hän suinkaan kaihda osoittamasta syyllisiä. Jo "Vienan kansan kohtalon" idealismiin oli sujautettu vihjaus siitä, kuinka suomalaiset ennen apuun lähtemistään olivat tarkoin arvioineet Vienan metsävarat. Samaa julisti sittemmin esimerkiksi Haanpään Luku- hullu-Täky "Noitaympyrässä". "Suomi suureksi, Viena vapaaksi" puolestaan todistaa metsänomistuskysymyksen tärkeyden Vienassa ja samalla ohimennen tuomitsee suomalaisen metsähallinnon. Tiivistelmän nimenä on kuvaavasti "Vienan Karjalan magna charta".

— — Me vienankarjalaiset pelkäämme kaikista pahimmin sitä että valloittajahallitus anastaa meidän suuret metsämme. Sentähden me epäilyksellä kuuntelemme Suomen herrain lämmintä lähestymistä — eiväthän Suomessakaan metsäasiat ole kansanval-

¹⁶ Mauno Jääskeläinen, Itä-Karjalan kysymys. Kansallisen laajennusohjelman synty ja sen toteuttamisyrietykset Suomen ulkopolitiikassa vuosina 1918—1920. Porvoo 1961, s. 98, 173, 269—270.

¹⁷ A. Kokon mukaan (Arvo Kokko, Hallan Ukko. Piirteitä maanviljelijä J. A. Heikkisen elämästä ja elämäntyöstä. Porvoo 1939, s. 135, 245—246) Kianto sai tämän alun perin kuuluisalta Hallan Ukolta, jolle hän sittemmin omisti aikuissatunsa "Hallan jääkärit" (1927).

taisella pohjalla. Vienan Karjalan metsänkäyttö on järjestettävä niin että alkuasukkaat — me, jotka vuosisatoja olemme näitä korpia raivanneet — saavat runsaasti metsää. Miksi ei sydänmaan ihminenkin saisi nauttia niistä rikkauksista, joita metsistä lähtee? Miksi täytyisi mushikan hamaan maailman loppuun jäädä suu auki katsomaan, miten herrat, forstmestarit, yhtiöt ja liikemiehet herrastelevat hänen nenänsä edessä imien viimeisen mehun siitä maasta, jota talonpoika tallaa? Jaettakoot Vienan Karjalan metsät, jaettakoot ne niin että valtio saa vain osansa — täällä kyllä riittää — mutta turvattakoon ikuisiksi ajoiksi lailla ja asetuksilla Vienan kansan tulevaisuus. Jos te, herrat lähettiläät, tässä suhteessa saatte aikaan murroksen, niin meillä... ei ole mitään sitä vastaan että Kauko-Karjala liitetään Suomeen.

Asenne muuttuu

Poleemisten metsänhoitajiston kritikointien kanssa rinnan tai myöhemmin tulivat ajanvietefunktioniset metsäherratarinat, joissa seurataan joko ihannoinnin linjaa — Kianto muistelmaanluonteisessa tuotannossaan — tai sentimentaalista suuntaa, jonka aloitti Väinö Kataja ja jota on jatkettu aina Juho Koskimaahan ja V. E. Törmäseen saakka. Näissä kertomuksissa metsäherra on sankari, hieno nimeltään ja arvoltaan eikä hänen työtään käsitellä eikä häneen pureta narkästystä metsähallintoa ja maanomistusoloja kohtaan. — Yleensä Kiannon "Metsäherran herjaajan" ja vienalaisteosten ulkopuolelle jäävät metsäherrat voisi luokitella kahdeksi ryhmäksi: lapsuusmuistojen ihannoidut säätyläisforstmestarit ja matkoilla kohdatut lukuisat metsänhoitajat. Kummankin tyyppin edustajat on joko esitetty joviaalisen sympaattisina hahmoina tai kuitattu neutraalinsävyyisellä maininnalla. Ylipäänsä Kianto on onnistunut paremmin kirjoittaessaan välimatkan etäännyttämistä aiheista, kun taas tilitykset ovat muodostuneet herjausteoksen kaltaisiksi kaoottisiksi purkauksiksi. Herra — rahvas -kontrasti on historiaan projisioitaessa menettänyt kärjekyyttään ja metsänhoitajat nähty enemmän tietyn seurapiirin jäsenenä kuin ammattiryhmänsä edustajina. Näin on laita pappilamuistelmissa ja jossain "Patruunan tyttäressä" (1933). Lukuisissa kotimaanmatkojen reportaaseissa taas metsäherrat Vienan-kuvausten tapaan useimmiten vain vilahtavat nopeina mainintoina, ja yhtä yksitoikkoinen nimiluettelo kertyy kirjailijan novellikokoelmista. Mieleen jää korkeintaan jokin "Kuhmon kulumilta" (1927) löytynyt

metsäherra Duncker, jonka Kianto esittää Fjalar Berginsä täydellisenä vastakohtana. ”Metsäherran herjaajan” jälkeen Kianto ei ole enää kokonaista teosta tälle virkaryhmälle omistanut, mutta ammatin edustajat näyttävät seuranneen häntä aina esikoisnovellikokoelmasta ”Nuoren miehen kädestä” (1904) 1950-luvulle teokseen ”Iki-Kianto muistelee”. Jatkuvasti Kianto on korostanut hosmestarien viran tuomaa ja henkistä auktoriteettia salomailla ja tällaisen aseman vaatimuksia, mutta herjausteoksen jälkeen kritiikin on vähitellen korvanut hienoinen ironia tai puhdas asiallisuus.

Neljä vuotta hyökkäyksestä kuluu, kunnes Kianto kuvailee Bergin vastakohtaksi todellista ihanne-metsäherraansa kokoelmassa ”Kotoisten rantojen ikuinen kohina” (1916). Novellin ”Parooni — kansan mies” kuvaama hosmestari on ajanvietetankareiden sukua aateluudessaan ja kansaan suhtautumisessaan, mutta hän ei ole fantasiahahmo vaan Hyrynsalmen entinen metsänhoitaja, sittemmin tunnettu lempinimellä ”Parkanon paroni”. Kiannon novellissaan antamat viitteet ja eräiden hänen muiden teostensa maininnat ’Reetestä’ helposti auttavat tunnistamaan hänet paroni Gustaf Wredeksi.¹⁸ Kirjallisena tuotteena tämä on yhtä tendenssinen kuin Berg: hän on luettelo Kiannon metsäherroille asettamista vaatimuksista. Paroni on kansanomainen, köyhiä armahtavainen ja tolstoilaisen nöyrä hengeltään. Kiannelle hän edustaa välimatkan silottamaa menneisyyttä, aikaa ennen kuin ”Metsähallituksessa alkoi tapahtua muutoksia, ja uusia, nuoria, ylöpeitä virkailijoita lähetettiin tusinatilillä erämaita haltuunsa ottamaan”.

Kahdessa teoksessa Kianto on käsitellyt henkilökohtaista suhdettaan metsäherruuteen. Lausuntamatkan historiikki ”Kiertävä kirjailija” (1916) palaa ajallisen läheisyyden vuoksi jatkuvasti ”Metsäherran herjaajaan” ja yleensä hosmestareihin, antamatta kuitenkaan tietoja teoksen esivaiheista. Kirjailija on selvästi halunnut vakuuttaa herjauksen syntyneen puhtaasti aatteellis-yhteiskunnallisista vaikuttimista eikä henkilökohtaisista syistä. Hän korostaa hyviä suhteitaan metsäherroihin, sekä satunnaistuttaviin että sukulaisiin, joita yksinomaan Lapista jo oli kertynyt hänelle ainakin kolme — ”tämä lienee

¹⁸ Ks. Suomen Metsänhoitajat, Finlands Forstmästare 1851—1931. Julkaisut Suomen Metsänhoitajaliitto, Finlands Forstmästarförbund. Mänttä 1931, s. 518—519.

tapahtunut minulle rangaistukseksi ylhäältä!” Ilmeistä Canossanmatkan henkeä on toistuvasti julistetussa uskossa Suomen metsähallituksen tason nousuun, mutta samalla Kianto ei malta olla rinnastamatta nuoreen, miellyttävään metsäherrasväkeen entistä ”Evon mammanpoikuetta” ja ”huitukkatyyppiä”, joka harrasti nimikorttikulttuuria ja hemmotteli koiriaan kuten Fjalar Berg. Aggressio on kuitenkin jo selvästi lauhtumassa:

... näin perästäpäin olen tekaissut sen iloisen havainnon, että on pikkuriikkisen eroavaisuutta kunnan metsäherran ja ’totellisen hostmestarin’ välillä.

Sota-ajan vankilapäiväkirjassa ”Omat koirat purivat”, joka ilmestyi vasta vuonna 1948, Kianto taas toteaa terävän kynänsä vuoksi kolme kertaa joutuneensa vaikeuksiin; toisella erää oli kyseessä kunnianloukkausjuttu. Kertomansa mukaan kirjailija oli sanomalehdessä puolustanut mielipidettään ”erästä ilkeämielistä metsäherraa vastaan” ja saanut oikeudessa sakot herjauksesta. Samahan on tilanne ”Metsäherran herjaajassa” ja ”Vanhassa postineidissä” Herkko Tapon ja Iivari Korvenkiron kohdalla, mutta esikuvan hakeminen metsäherra Berg-Prinzkranzille on jätettävä arveluksi asiatietojen vähyden vuoksi: muualla Kiannon tuotannossa ei ole mitään tästä asiasta eikä myöskään Uolevi Kiannon muistelmassa ”Saat kertoa kaiken” (1966). Kirjailija itse vakuuttaa: ”Kuitenkin tiedän olleeni moraalisesti oikeassa, ja metsäherra sai lopuksi pitkän nenän, kun asia, jota hän väitti mahdottomaksi onnistui.”

*

Metsäherra nimenomaan sanan varsinaisessa mielessä seurasi Kiantoa läpi hänen tuotantonsa, vaikkakin useimmiten vain kuriositeettina tai neutraalina pikaluonnehdintana. Herjausteoksen ja Vie-
nan-kuvausten poleemisyyden jälkeen kireys tasaisesti vähenee. Omalla varsin subjektiivisella ja kategorisella tavallaan Kianto osaltaan edustaa metsäherruudessa mielellään liikkuvaa kansankuvaustamme, jossa pohjimmiltaan on kyse asennoitumisesta herruuteen, suomalaisesta herrapelosta ja -kaunasta.

LIISI PUTTO: *Der 'Forstherr' in Ilmari Kiantos Schaffen*

Unter einem 'Forstherrn' (metsäherra) wird in Ilmari Kiantos Schaffen insbesondere ein akademisch gebildeter Förster verstanden; den gewöhnlichen, von Geburt niedrigeren Aufseher der Waldarbeitsplätze hat er nicht dargestellt. Unter den gebietsmässig streng nordfinnischen, qualitativ, funktionell und zeitlich aber sehr heterogenen Darstellungen von 'Forstherren' vertritt Kianto chronologisch die erste und inhaltlich die grösste Gruppe, die sich polemisch-kritisch mit dem Thema befasst. Diese Kritik gegenüber den 'Forstherren' zur Zeit der Jahrhundertwende war zunächst eine sich auf die allgemeine Meinung stützende aktuelle Stellungnahme zu Notwendigkeit, Ausbildung, Arbeitsethos, Schwedischgesinntheit und Hochmut dieser 'Forstherren' sowie zur Schwierigkeit der Neugründung von Kätnergütern und der Holzgewinnung. Die grossen Machtbefugnisse der Forstmeister und die sog. 'Kronkätneranstalt' ganz allgemein lösten eine Reihe von Angriffen seitens der Schriftsteller aus, angefangen mit Juhana Kokko 1891 und gipfelnd in Kiantos Werk "Der Verleumder des Forstherrn" (Metsäherran herjaaja, 1912). Es gibt Grund zur Annahme, dass zwischen diesen beiden ein Abhängigkeitsverhältnis besteht, so ähnlich sind die Polemiken in Aufbau, in den karikierten Forstherrgestalten und in den Zielpunkten der Kritik. Die Voraussetzungen von Kiantos Werk sind mancherlei, u.a. der Einfluss der 'Auflehnungszeit' und der Tolstoischen Lehre im allgemeinen, persönliche Schwierigkeiten beim Versuch, eine Parzelle zu bekommen, die Verbindung der Niederlassungsfrage mit dem damaligen Sprachenstreit sowie Kiantos entschiedene Finnischgesinntheit. — Nach dem "Verleumder des Forstherrn" mildert sich Kiantos Sprachpolemik allmählich, um in den Pfarrhauserinnerungen der 20er und 30er Jahre schliesslich einer wohlwollenden Ironie über die gemüthlichen, das Finnische radebrechenden 'Forstherren' Platz zu machen. Neben der Sprachfrage hat auch die Stammespolitik und insbesondere die Bedeutung einer gerechten Ordnung der Waldbesitzverhältnisse als Voraussetzung für einen Anschluss der Archangelskkarelier an Finnland Kianto zu seinen Polemiken angespornt. Die Forstherrngestalten in den zahlreichen Archangelskschilderungen werden entweder mit ihrer blossen Erwähnung abgetan oder sind Objekte seiner Angriffe wie im chronologisch ersten Tendenzwerk des Schriftstellers, den "Kleinen Sünden" (Pikku syntejä, 1909). — Das Forstherrenmotiv scheint Kiantos Werk von seinen Anfängen bis in die 50er Jahre zu durchziehen. Nach dem zweiten Jahrzehnt unseres Jahrhunderts verliert seine Kritik ihre Schärfe: in den Berichten über die Heimatreisen und den zahlreichen Novellensammlungen werden die 'Forstherren' nur ganz neutral erwähnt und in den Erinnerungen treten sie als vom zeitlichen Abstand verklärte Herrschaften auf. Schon aus dem Jahr 1916 stammt einerseits Kiantos positivste Waldherrendarstellung in der Sammlung "Des Heimatstrandes ewiges Rauschen" (Kotoisten rantojen ikuinen kohina) und andererseits der deutliche Rückzug von der Schroffheit des Angriffswerkes im geschichtlichen Überblick "Der fahrende Schriftsteller" (Kiertävä kirjailija). Schliesslich hat Kianto über sein Waldherrenverhältnis noch im Gefängnistagebuch "Die eigenen Hunde bissen" (Omat koirat purivat, 1948) Rechenschaft abgelegt.

